

→ Avtorska in sorodne pravice

Avtorska in sorodne pravice

doc. dr. Sandra Bašič – Hrvatini
as. mag. Kristina Plavšak
KOMUNIKACIJSKE PRAVICE

Gradivo pripravil: Jaka Repanšek, univ.dipl.prav.spec.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE, LJUBLJANA, Februar 2002

1. UVODNO O AVTORSKI PRAVICI¹

Pravo intelektualne lastnine in avtorsko pravo kot poseben del, pridobiva v Sloveniji in svetu vedno večji pomen. Priznanje pravic avtorjev na njihovih intelektualnih stvaritvah, je več kot zgolj pravna, je civilizacijska pridobitev. Uzakonitev avtorske pravice je pripomogla k duhovnemu razvoju človeštva ter omogočila razmah številnih poklicev. Njen razvoj skozi zgodovino je doprinesel k **varstvu premoženjskih interesov ustvarjalcev** - ti so postali ekonomsko neodvisni od vladarjev in mecenov, kar je in še vedno vpliva na večjo svobodomiselnost in demokracijo v družbi.

Avtorska pravica kot **monopol nad izkoriščanjem avtorskega dela**, je postala odločujoča pri urejanju razmerij v številnih gospodarskih panogah, kot so proizvodnja filmov, RTV produkcija, založništvo, fonogramska industrija, proizvodnja računalniških programov.... Imetniku pravice zagotavlja prednosti na vse konkurenčnejših trgih.

KAJ JE AVTORSKA PRAVICA?

Za začetek si čisto na kratko osvežimo nekaj pojmov o avtorju in avtorski pravici: **Avtor je fizična oseba, ki določeno delo s področja književnosti, znanosti ali umetnosti ustvari.** Zakon primeroma našteva najpogostejše oblike avtorskih stvaritev: pisana dela (knjige, priročniki), govorna dela (predavanja, govori), gledališka in lutkovna dela, glasbena dela, dela s področja slikarstva, kiparstva, arhitekture in grafike, fotografska dela, kartografska dela (zemljevidi). Merilo torej ni področje, temveč sama ustvarjalnost posameznika (pravna oseba ne more biti avtor). Avtorsko delo je tudi že osnutek in naslov, poleg tega pa so samostojna avtorska dela prevodi, priredbe, aranžmaji in druge spremembe prvotnega avtorskega dela ter zbirke, ki pa ne smejo posegati v pravice avtorja prvotnega dela.²

Avtorska pravica je najpomembnejši pojem in institut avtorskega prava. Medtem ko avtorji in avtorska dela obstajajo že od pradavnine, pa segajo korenine avtorske pravice v 18. stoletje, s prvimi zametki v 15. stoletju.

Za začetek si pogledjmo definicijo avtorske pravice: **avtorska pravica je avtorjev monopol nad izkoriščanjem avtorskega dela in nad določenimi oblikami razpolaganja s primerki avtorskega dela.**³

¹ Temeljni zakon, ki ureja področje avtorske in sorodnih pravic je Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP), Uradni list RS, št. 21/95, RS 9-531/2001 (spremembe in dopolnitve: ZASP-A)

² Temeljno teoretično delo, ki podrobneje razlaga določila ZASP je Komentar zakona o avtorski in sorodnih pravicah, ki so ga napisali vodilni slovenski (in evropski) strokovnjaki s področja avtorskega prava: dr. Miha Trampuž, Branko Oman in Miha Zupančič. Delo je izšlo pri GV Založbi, Dunajska cesta 5, Ljubljana.

³ Branko Oman, Kaj je dobro vedeti o avtorski pravici, GV 1996, str. 17

Zapleteno? Nikakor, vseeno pa je za lažje razumevanje definicije avtorske pravice potrebno seči v ozadje avtorskega prava in pogledati njegov zgodovinski razvoj.

ZGODOVINSKI RAZVOJ AVTORSKE PRAVICE

Avtorsko pravico in avtorsko pravo v današnji obliki poznamo od 18. stoletja, korenine pa segajo v 15. stoletje. Seveda je vsakomur jasno, da so avtorji ustvarjali avtorska dela že mnogo prej, pravzaprav od začetkov človeštva naprej. Torej tedaj še niso poznali prava?

Zgodovina nas uči drugače, omenimo le kulturo civilizacij Grčije, Babilona, Egipta. Že v Rimskem cesarstvu so imeli izredno visoko razvit pravni sistem in kulturo. Kaj je torej spremenilo tok zgodovine v prid varstva avtorjevih pravic?

V 15. stoletju je bilo obdobje visoke renesanse in čas silnega razcveta človeške ustvarjalnosti. Dialektiki bi zato prepričljivo ugotovili, da je bila za nastanek avtorskega prava potrebna zadostna kritična masa umetniškega ustvarjanja. Razlog pa je bil dosti bolj preprost: **Guttenbergov izum tiskarskega stroja leta 1455.**

Tiskanje knjig je nadomestilo zamudne, drage in številčno zanemarljive ročne prepise izvirnih del. Posamezna dela (knjige) je bilo kmalu mogoče hitro in relativno poceni natisniti v večjih količinah. Takšnemu razvoju je kmalu sledil tudi razvoj na pravnem področju: pojavile so se zahteve po varstvu v zvezi s tiskanjem knjig in sicer v oblikah časovno omejenih monopolov nad tiskanjem posameznih knjig, ki so jih sprva podeljevali tiskarjem ter založnikom in ne avtorjem. Razlog za takšno ravnanje je bil na strani vladarjev, ki so hoteli ohraniti cenzuro nad tiskom in nadzor nad distribucijo knjig. Ti so podeljevali privilegije posameznikom, prvega že 14 let po izumu stroja, leta 1469 v Benetkah. V Angliji se je v 17. stoletju razvilo cehovsko združenje (*Stationers Company*), kjer so vodili register s strani kralja podeljenih privilegijev.

Leta **1709 so v Angliji sprejeli prvi zakon**, ki je dajal avtorjem izključno in prenosljivo pravico do razmnoževanja lastnega dela in sicer za 14 let. Za takšen preskok v miselnosti se gre na prvem mestu zahvaliti razsvetljskim mislecem (Locke, Voltaire, Diderot, Rousseau...) ter njihovem **nauku o naravnem pravu**. Avtorsko delo je otrok človekovega duha in je kot tako po naravnem pravu njegova neodtujljiva pravica. Francija je z buržoazno revolucijo pripomogla k odpravi vseh vrst privilegijev ter leta 1793 sprejela zakon o književni in umetniški lastnini. Podobna doktrina je bila sprejeta tudi med nemškimi teoretiki, ki so se ukvarjali s pravicami avtorjev (med drugimi tudi Kant in Hegel). Opozorili so na tesno duhovno vez med avtorjem in njegovim delom. S tem so utemeljili moralne avtorjeve pravice, prepletene s premoženjskimi (materialna komponenta) pravicami avtorjev. Tak koncept, imenovan tudi **monistična teorija**, so sprejele številne pravne ureditve, med njimi tudi jugoslovanska in z zakonom o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP) tudi Slovenija. Omenimo še angloameriški koncept (*copyright*), ki se od evropskih loči po tem, da je ohranil veliko značilnosti prvotnih založniških privilegijev. Poudarek je na materialnih (premoženjskih) pravicah, vse skupaj pa je precej podobno patentnemu pravu (v Republiki Sloveniji je to področje prava intelektualne lastnine urejeno z Zakonom o industrijski lastnini – ZIL).⁴

Ekskluzivna in časovno omejena monopolna pravica izdelovanja kopij je torej izvir tega, čemur danes pravimo avtorska pravica, Angleži pa preprosteje »copyright«. Ta se je kasneje s književnih del razširila še na glasbena, dramska, likovna, arhitekturna in druga dela.

AVTORSKO PRAVO V PRAKSI⁵

Za natančnejše razumevanje avtorske pravice in njenega izkoriščanja, ponovimo, da je avtorsko delo **nematerialna dobrina**. Vsako avtorsko delo se začne v človekovi notranjosti kot del njegove

⁴ Branko Oman, prav tam, str. 7

⁵ Branko Oman, prav tam, str. 11

osebnosti. Avtorskoppravno relevantna pa postane takšna duhovna stvaritev, ko se izrazi v konkretni obliki in postane del zunanosti. Kljub abstraktnosti pa ima avtorsko delo lastnost, da ga je mogoče reproducirati in s tem dosegati ekonomsko korist. Glasbeno delo (sprva nastane kot notni zapis), je mogoče poljubno razmnoževati v obliki notega zapisa, ga izvajati na koncertih, snemati na plošče, predvajati po radiu in televiziji...

Ko opazujemo, kaj se z avtorskim delom dogaja, vidimo, da se v različnih oblikah **REPRODUCIRA**. Prav to pa je tisto izkoriščanje dela, na katero se nanaša avtorska pravica.

MATERIALNE AVTORSKE PRAVICE

ZASP - 22. člen

(1) Uporaba dela v **telesni obliki** obsega zlasti **pravico reproduciranja** (23. člen).

(2) Uporaba dela v **netelesni obliki (priobčitev javnosti)** obsega zlasti naslednje pravice:

1. pravico javnega izvajanja (26. člen);
2. pravico javnega prenašanja (27. člen);
3. pravico javnega predvajanja s fonogrami in videogrami (28. člen);
4. pravico javnega prikazovanja (29. člen);
5. pravico radiodifuznega oddajanja (30. člen);
6. pravico radiodifuzne retransmisije (31. člen);
7. pravico sekundarnega radiodifuznega oddajanja (32. člen);
8. pravico dajanja na voljo javnosti (32.a člen).

(3) Uporaba dela v **spremenjeni obliki** obsega zlasti naslednje pravice:

1. pravico predelave (33. člen);
2. pravico avdiovizualne priredbe (104. člen).

(4) Uporaba **primerkov** avtorskega dela obsega naslednji pravici:

1. pravico distribuiranja (24. člen);
2. pravico dajanja v najem (25. člen).

Vrste materialnih avtorskih pravic so: uporaba dela v telesni obliki, javna priobčitev, reproduciranje v novem delu in uporaba primerkov avtorskega dela.

Telesno reproduciranje je v praksi najbolj očitno in je z njim najmanj težav. S takšnim reproduciranjem dobimo fizične primerke (kopije) prvotnega dela (laserske plošče, knjige, video kopije...). Tej obliki reproduciranja pripada skupina materialnih avtorskih pravic (reproduciranja): pravica grafičnega razmnoževanja, tridimenzionalnega razmnoževanja, tonskega snemanja, vizualnega snemanja, izvedbe arhitekturnega objekta, snemanje podatkov v diskovje računalnika...

Netelesno reproduciranje avtorskega dela je avtorskoppravno relevantno le, če poteka v krogu **javnosti**. Takšno reproduciranje (predvajanje, izvajanje) imenujemo **javno priobčevanje**. Če torej neko delo izvajamo javno na koncertu ali ga s plošče predvajamo v javnosti, gre za javno priobčitev. Če pa ploščo poslušamo doma ali v krogu družine, prijateljev, ne gre za javnost in torej ne gre za avtorskoppravno relevantno izkoriščanje dela. Javno priobčitev pokriva materialna avtorska pravica iz skupine pravic javnega priobčevanja: pravica javnega izvajanja in uprizarjanja, pravica radiodifuznega oddajanja, pravica radiodifuzne retransmisije, pravica sekundarnega radiodifuznega oddajanja, pravica javnega prikazovanja...

Reproduciranje v novem delu (priredbi, predelavi) pomeni uporabo dela v spremenjeni obliki. S predelavo prvotnega dela nastane novo avtorsko delo. Vendar ima avtor prvotnega dela pravico, da se spremembi (ali vključitvi) dela v novo delo upre. Kolikor se odloči, da bo dovolil uporabo svojega dela v spremenjeni obliki, ima skupaj z avtorjem priredbe pravice do izkoriščanja novega dela, razen v izjemnih primerih (zbirke in filmska ter avdiovizuelna dela)

Uporaba primerkov avtorskega dela daje imetniku možnost, da primerke avtorskega dela (npr. zgoščenke, knjige,...) distribuira oziroma jih daje v najem.

MORALNE AVTORSKE PRAVICE

Moralne avtorske pravice so: **pravica do prve objave, pravica priznanja avtorstva, pravica spoštovanja dela in pravica skesanja**. Preden nadaljujemo, se spomnimo, da je v naši avtorsko pravni ureditvi avtorska pravica enovita (monizem avtorske pravice). Tako kot materialne so tudi moralne avtorjeve pravice absolutne, za razliko od materialnih (ki varujejo avtorjeve premoženjske interese), pa se moralnih pravic za časa življenja (*inter vivos*) ne da prenesti na drugo osebo. Del moralnih avtorskih pravic se lahko deduje. Vsaka pogodba, ki bi vsebovala prenos avtorske pravice kot celote (materialne + moralne pravice) ali prenos moralnih pravic, je nična.

Za lažje razumevanje statusa moralnih avtorskih pravic v praksi, si pogledjmo naslednji sestavek:

Minutko pred dvanajsto je urednik dejal novinarki: »napiši mi nekaj o podelitvi Oskarjev, pa hitro, ker se mudi.« »Kaj pa fotke?«, odvrne novinarka, sveža diplomantka svoje stroke. »Fotografije izreži iz revije MyGirlfriend, Franci pa naj jih poskenira«, pribije urednik in odide po kavo.

Znano? Težko bi rekli, da ne. Podobni prizori so stalnica v kar nekaj časopisnih in revijalnih hišah v Sloveniji. Pravzaprav gre pri omenjenem primeru kršitve tuje avtorske pravice za širši poseg v avtorsko-pravno sfero, vendar se omejimo le na moralno komponentno avtorske pravice. Kot tipična avtorje prispevkov si lahko zamislimo novinarje, fotografe in grafične oblikovalce pri kakšni reviji ali časopisu.

Moralne avtorjeve pravice so tiste, ki varujejo avtorjevo slavo, bi porekli nekateri. Hiter odgovor bi bil, da je tako gledanje sicer pravilno, vendar preozko in nikakor ne ustreza modernemu pojmovanju avtorske pravice, kot sledi tudi iz naše pravne ureditve tega področja, utemeljene v zakonu o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP). V 16. členu so moralne avtorske pravice opredeljene kot tiste, ki varujejo avtorja glede njegovih duhovnih in osebnih vezi z delom. Zakon jih priznava brezpogojno tako domačim, kot tujim avtorjem. To praktično pomeni, da si prakse »izposojanja« člankov in fotografij in tujih revij, češ «saj so daleč in ne bodo prišli sem...» ni več mogoče predstavljati, ne da bi se zavedali vsakokratnih kršitev, ki pri tem nastajajo in tudi kazni, ki jih naša zakonodaja predvideva v takih primerih. Vendar je to bolj materialno-avtorska sfera in praviloma se hudujejo založniki, ki jim »sunejo« plačano in objavljeno delo.

Povedali smo, kaj so moralne avtorske pravice, pogledjmo še, katere so: prva in najpomembnejša je avtorjeva **pravica do prve objave** svojega dela. Avtor ima izključno pravico določiti, kdaj in kje naj bo njegovo delo objavljeno. To pomeni, da je avtor (v našem primeru novinar, fotograf in oblikovalec) tisti, ki določi kako in s kakšno oznako naj se delo objavi. Praktično to seveda (včasih brez soglasja avtorja!) »določi« založnik in uredniki. V praksi se šteje, da je avtor dovolil prvo objavo s prenosom pravice reproduciranja (članka, fotografije) v časopisu ali v oglasu na jumbo plakatu, na primer, ko je oddal svoje delo uredniku, založniku ali direktorju marketinga. Druga in za naše »tipične« avtorje enako pomembna moralna pravica je **pravica priznanja avtorstva**. Avtor ima ne le pravico do priznanja avtorstva na svojem delu temveč lahko tudi določi, ali naj se sploh navede njegovo avtorstvo in s kakšnimi simboli. Zavedati se moramo, da na aktu stvaritve temelji celotno avtorsko pravo, avtorjevo ime na primerku njegovega dela pa je več kot le identifikacijska označba, je neke vrste »blagovna znamka«. Že slovenska ustava jasno določa, da ima vsakdo neodtujljivo osebno pravico do imena, v katero se ne sme posegati. Konkretnije: če si dovolimo na svoje delo nataktniti tuje ime,

smo storili napak in obratno, če na tuje delo napišemo svoje ime, smo storili takisto. Kršitev pravice do priznanja avtorstva pomeni kaznivo dejanje (158. člen kazenskega zakonika) in se z njo nikakor ne gre šaliti. Avtor ima pravico, da določi na kakšen način bo naveden na delu, še več, odloči se lahko, da ne delu sploh ne bo naveden. Kot »podpis« pod delo se največkrat pojavljata ime in priimek, lahko pa tudi psevdonim ali kakšen drug identifikacijski znak (na primer: XY Design). Ko smo že pri pravici priznanja avtorstva, omenimo še plagiat, ki je ena najhujših posegov v avtorsko pravico. Plagiat nastane najpogosteje takrat, ko plagiator pod nekim delom ne navede prvotnega avtorja.

Ustavimo se še pri **pravici do spoštovanja dela** ter pravici do skesanja. Avtor ima pravico, da se upre takšnim posegom v njegovo delo, ki bi pomenili kršitev njegove časti, ugleda in osebne vezi z delom. S to pravico je tesno povezana »usoda« našega novinarja, fotografa in grafičnega oblikovalca, predvsem v primerih, ko pride do **predelav** njihovih avtorskih del. Če bo pri predelavi prizadeta osebnost avtorja, gre za kršitev moralne pravice. Poglejmo si tipične primere mogočih kršitev v časopisih in revijah: reprodukcija fotografije z neprimerno obrezavo ali retušami, uporaba avtorske fotografije tako, da se deli slike spreminjajo z drugimi deli (liki), skazitev fotografije na časopisnem ali revijalnem ovitku, razno dodajanje grafičnih, tekstovnih in drugih elementov k prvotnim delom, ki kazijo to delo. Prav tako je sporna uporaba na primer fotografije kot reklamnega sporočila v sklopu reklamnih sporočil.

Kot zadnja nam ostane še **pravica skesanja**. Ta pride do izraza takrat, ko avtor sicer prenese določene materialne pravice na svojem delu na primer na založnika, vendar se kasneje odloči, da jih prekliče, ker ima za to resne moralne razloge. Znova je pomembno poudariti že povedano, namreč da moramo vsako avtorsko delo obravnavati skozi prizmo duhovne, osebne vezi med avtorjem in njegovim delom.

In kaj se da iz navedenega naučiti v praksi?

Če za nekaj trenutkov odmislimo zgoraj povedano, je nedvomno na mestu ugotovitev, da obvladuje opisovani svet avtorskih pravic pravilo, ki izvira iz »duha« zakona: »in dubio pro auctore, v dvomu v korist avtorja«. Če bi se ravnali strogo po tem načelu, bi praviloma obveljalo, da se vsa tista razmerja med naročnikom (založnikom, agencijo, ...) in avtorjem (novinarjem, fotografom, oblikovalcem), ki niso natančno dogovorjena (so izjeme), štejejo v korist avtorja. Dejanskost nas uči drugače: naročnik je navadno »močnejša« stranka, ki si nemalokrat privoščijo najrazličnejše sprehode v avtorsko sfero, ki mu ne pripada. Primeri? Ste že slišali za gospoda z imenom Foto in priimkom Arhiv? Očitno gre za izvrstnega fotografa, saj objavlja dela v kar 80% časopisnih in založniških hiš na slovenskem. O.K., odkrito rečeno ni to nič hudega, če so fotografi pristali na podpis s tem »psevdonom«. Težava je le v tem, da se večina fotografov nikakor ne želi biti poimenovana z »arhivskim imenom«. Zapomnimo si, da imajo izključno pravico določati način navedbe njihovega avtorstva pod fotografijo le avtorji! Pogoste kršitve moralnih pravic so poleg (ne)navajanja resničnih avtorjev tudi v pogostih primerih skazitev del. Pri tem pogosto obvelja načelo: vzamem članek ali sliko, ju tolikanj spremenim, da sta »moja« in vse bo v redu. Narobe, s priredbo (sicer materialno avtorsko pravico) del ne smejo biti prizadete pravice prvotnega avtorja, moralno-avtorsko pa je podpisovanje sebe pod tuja dela in drugega pod spremenjena »svoja« dela, lahko celo kaznivo.

Naštevanje bi se lahko nadaljevalo v nedogled. Za konec tega sestavka pripomnimo še to, da se v praksi najpogosteje različne materialne pravice prenesejo na založnike, agencije, velikokrat kar v polnem obsegu (klavzule »enkrat za vselej in vse primere«). V tem sicer lahko ni nič spornega, dokler **avtor** na to pristane in ob upoštevanju moralnih pravic avtorja, ki so, in to si dobro zapomnimo, s pogodbo neprenosljive in ostanejo avtorju za časa življenja in 70 let po njegovi smrti.

DRUGE PRAVICE AVTORJA

Poleg pravic avtorjev, ki so monopolne in izključne narave (materialna in moralna upravičenja), moramo definicijo avtorske pravice še dopolniti. V določenih primerih namreč avtorjeve pravice niso monopolne narave temveč je avtor zgolj upravičen do plačila nadomestila za določene primere razpolaganja z njegovim delom: **pravica dostopa in izročitve, pravica javnega posojanja, sledna pravica ter pravica do posebnega nadomestila za zasebno reproduciranje.**

Pravica dostopa in izročitve omogoča avtorju, da pod določenimi pogoji pride do izvornika svojega dela, ki je v posesti nekoga drugega, zaradi uresničevanja pravice, na primer razstavljanja likovnega ali fotografskega dela.

Pravica javnega posojanja je podobna pravici dajanja v najem, nanaša pa se na neprofitno posojanje primerkov avtorskih del v javnih knjižnicah in zavodih.

Sledna pravica (*droit de suite*) zagotavlja avtorju likovnega dela, da je ob vsaki prodaji njegovega dela obveščen o novem lastniku in ob prodaji tudi udeležen v ceni z določenim odstotkom (3%).

Pravica do nadomestila za zasebno reproduciranje: tovrstno reproduciranje se najpogosteje izvaja s fotokopiranjem, presnemavanjem na domačih avdio in video aparatih. Ker je tovrstno reproduciranje prosto, se avtorjem (tudi založnikom in izvajalcem) »kompenzira« izguba dohodka z nadomestilom, ki ga plačujejo zavezanci ob uvozu oziroma prodaji naprav za tonsko in avdio-video reproduciranje ter od praznih kaset, zgoščenk in drugih naprav. Sredstva se zbirajo pri kolektivni organizaciji (zastopniku), saj avtorji te pravice ne morejo uveljavljati sami.

VSEBINSKE OMEJITVE AVTORSKE PRAVICE

Vsebinske omejitve avtorske pravice so v zakon vključene zaradi interesov javnosti. Z njimi je omejena avtorjeva monopolna pravica do usode svojega dela. Vendar je pomembno vedeti, da je javni interes v nekaterih primerih pomembnejši od avtorjevega.

Zakonite licence

Brez prenosa materialnih pravic, vendar ob plačilu ustreznega nadomestila je dopustno reproduciranje avtorjevega dela v učbenikih, namenjenih za pouk ter reproducirati v periodičnem tisku aktualne članke iz takega tiska, razen če avtor tega ni izrecno prepovedal.

Prosta uporaba

Pravica do obveščenosti

Zaradi interesov javnosti po pridobivanju informacij javnega značaja, je prosto reproducirati tista dela, ki se vidijo in slišijo ob poteku dogodka, o katerem poročamo, pripraviti povzetke izdanih časopisnih člankov v pregledih tiska, reproducirati javne politične (cerkvene in podobne) govore, uporabljati tiskovna poročila...

Pouk

Za namene pouka je prosto javno izvajati objavljena dela za namene pouka, na brezplačnih šolskih prireditvah, sekundarno radiodifuzno oddajanje RTV šolskih oddaj.

Privatno in drugo lastno reproduciranje

Reproduciranje je prosto, če poteka izven kroga javnosti v največ treh primerkih ali znotraj javnih arhivov, knjižnic ter znanstveno - izobraževalnih zavodov. Omenjeno ne velja za obseg (fotokopiranja) cele knjige, baz podatkov, računalniških programov ter izvedb arhitekturnih objektov.

Citati

Navajanje odlomkov objavljenega dela ali posamičnih objavljenih del s področij fotografije, likovne umetnosti, arhitekture, uporabne umetnosti, industrijskega oblikovanja in kartografije je prosto, če je

to potrebno z namenom ponazoritve, soočenja ali napotitve. V primerih iz prejšnjega odstavka je treba navesti vir in avtorstvo dela, če je navedeno na uporabljenem delu.

Proste predelave

Predelava objavljenega dela je prosta, če gre za privatno ali drugo lastno predelavo, ki ni namenjena in ni dostopna javnosti, če gre za predelavo v parodijo ali karikaturu in v nekaterih drugih primerih, vendar za vse velja, da predelava ne sme ustvariti ali zmede glede izvora dela.

Baze podatkov (53.a člen)

Upravičeni uporabnik objavljene baze podatkov ali njenega primerka lahko prosto reproducira ali predela to bazo, če je to potrebno zaradi dostopa do njene vsebine in običajne uporabe te vsebine. Kadar je uporabnik upravičen samo do dela baze podatkov, velja določba tega člena le za ta del.

Katalogi

Dela, ki so na javno dostopnih razstavah, dražbah, sejnih ali zbirkah, lahko njihov prireditelj prosto reproducira v katalogih, ki jih izda v ta namen. V primerih iz prejšnjega odstavka je treba navesti vir in avtorstvo dela, če je navedeno na uporabljenem delu.

Dokazni postopek

Uporaba dela pred arbitražami ter sodnimi, upravnimi ali drugimi državnimi organi v obsegu, ki je potreben zaradi izvajanja dokazov, je prosta.

Preizkus naprav

Obrati in trgovine, ki proizvajajo ali dajejo v promet različne naprave za reproduciranje in predvajanja avtorskih del, lahko za ponazoritev, da naprava deluje, prosto uporabljajo avtorska dela.

AVTORSKA PRAVICA V PRAVNEM PROMETU

Glede prometa z avtorsko pravico si velja zapomniti nekaj osnovnih pravil:

- Avtorska pravica kot celota, razen (moralne) pravice do skesanja, je predmet dedovanja.
- Avtorska pravica kot celota ni prenosljiva.
- Avtor ne more prenesti na druge osebe moralnih avtorskih pravic.
- Avtor lahko prenese na druge osebe (s pogodbo!) posamične materialne avtorske pravice ali druge pravice avtorja (razen moralnih!).
- Prenos posameznih materialnih pravic je lahko prostorsko, časovno in vsebinsko omejen.
- Izključni (ekskluzivni) prenos opravičuje imetnika pravice, da uporablja delo ob izključitvi avtorja in drugih oseb.
- Neizključni (neekskluzivni) prenos pa omogoča imetniku (materialne) pravice, da uporablja delo poleg avtorja in morebitnih tretjih oseb.

Domneve glede prenosa

Pravilo domneve varuje avtorja nasproti (močnejšemu) založniku ali drugi osebi, na katero je avtor prenesel kakšno od pravic: šteje se, da če ni bilo drugače NATANČNO dogovorjeno, je bil med

avtorjem in drugo osebo dogovorjen neizključni prenos za ozemlje Republike Slovenije in za običajen čas.

Ničnost

Nično je določilo, s katerim avtor prenaša na drugo osebo:

1. avtorsko pravico kot celoto,
2. moralne avtorske pravice,
3. materialne avtorske pravice na vseh svojih prihodnjih delih,
4. materialne avtorske pravice za neznane oblike uporabe svojega dela.

SORODNE PRAVICE

Avtorji praviloma ustvarjajo svoje delo z željo, da bi dosegli čim večje občinstvo. Redki pa so primeri avtorjevega ustvarjanja, ki ne potrebujejo »tretjih oseb«, ki se kot vezni člen pojavljajo med avtorjem izvirnega dela in javnostjo. Takšni »posredniki«, ki jih potrebujemo, a bi lahko uživali v avtorjevem delu, so na primer glasbeniki. Nič ne pomaga, če si preberemo Beethovnovе notne zapise stokrat zapored, še vedno v njegovi glasbi ne bomo mogli uživati brez izvedbe s strani orkestra.

Vse osebe, ki na umetniški način podajajo ali interpretirajo avtorska dela, imenujemo IZVAJALCI. Poleg izvajalcev, so po našem zakonu nosilci sorodnih pravic še PROIZVAJALCI FONOGRAMOV, FILMSKI PRODUCENTI, RVT-ORGANIZACIJE, ZALOŽNIKI in IZDELOVALCI PODATKOVNIH BAZ.

Kratka definicija sorodnih pravic bi se lahko glasila: **Sorodne pravice so tiste, ki prispevke določenih oseb, ki umetniško ali podjetniško pomagajo intelektualnim ustvarjalcem pri posredovanju njihovih del javnosti, varujejo pred prisvajanjem in brezplačnim izkoriščanjem tretjih oseb.**

Izvajalci

Izvajalci so igralci, pevci, glasbeniki, plesalci in druge osebe, ki z igranjem, petjem, plesom, recitiranjem ali kako drugače umetniško izvajajo avtorska ali folklorna dela. Za izvajalce se štejejo tudi režiserji dramskih predstav, dirigenti orkestrrov, vodje pevskih zborov, oblikovalci tona ter varietejski in cirkuški umetniki.

Proizvajalci fonogramov

Proizvajalec fonogramov je fizična ali pravna oseba, ki prva posname zvoke neke izvedbe ali druge zvoke.

Filmski producenti

Filmski producent je fizična ali pravna oseba, ki v svojem imenu in za svoj ali tuj račun organizira in vodi ustvarjanje avdiovizualnega dela ali zaporedja gibljivih slik ter je odgovorna za njegovo dokončanje.

RTV organizacija

RTV organizacija ima izključno pravico:

1. radiodifuzne retransmisije svojih oddaj;

2. sekundarnega radiodifuznega oddajanja svojih oddaj, če se izvaja na krajih, ki so dostopni javnosti proti plačilu vstopnine;
3. snemanja svojih oddaj;
4. reproduciranja posnetkov svojih oddaj;
5. distribuiranja posnetkov svojih oddaj.

Nosilci sorodnih pravic so torej fizične (izvajalci) oziroma pravne osebe, ki predstavljajo »vmesno« plat med avtorji in občinstvom in so subjekti (nosilci) sorodnih pravic. Objekti sorodnih pravic so končni interpretativni izdelki oziroma poslovni naporji subjektov sorodnih pravic, ki so lahko nematerialni (izvedba koncerta) ali materialni (fonogrami, izdaje pisanih del...). Te pravice gredo njihovim imetnikom neodvisno od prvotne avtorske pravice (so originarne) in so varovane podobno kot avtorske pravice.

Založniki (glej 139. do 140. člen ZASP)

Izdelovalci podatkovnih baz

Podatkovna baza je zbirka neodvisnih del, podatkov ali drugega gradiva v kakršnikoli obliki, ki je sistematično ali metodično urejeno in posamično dostopno z elektronskimi ali drugimi sredstvi, pri čemer pridobitev, preveritev ali predstavitev njene vsebine zahteva kakovostno ali količinsko znatno naložbo.

Izdelovalec podatkovnih baz ima izključno pravico:

1. reproduciranja svoje podatkovne baze;
2. distribuiranja primerkov svoje podatkovne baze;
3. dajanja v najem primerkov svoje podatkovne baze;
4. dajanja na voljo javnosti svoje podatkovne baze;
5. drugih oblik priobčitve javnosti svoje podatkovne baze.

KOLEKTIVNO VARSTVO AVTORSKIH PRAVIC

Ugotovili smo že, da je avtorska pravica avtorjev monopol nad izkoriščanjem svojega dela. Materialna komponenta avtorske pravice je prenosljiva na tretje osebe v obliki pogodbe. Avtorjev monopol je omejen le v primerih javnega interesa v obliki proste uporabe in zakonitih licenc.

Če želi avtor torej prenesti materialne pravice na svojem delu na drugega, mora ta z avtorjem skleniti pogodbo.

Kaj pa v primerih, ko se avtorjevo delo množično reproducira? Vzemimo primer glasbenih programov na radijskih postajah, kjer se glasba popularnih izvajalcev, tujih in domačih, reproducira skoraj neomejenokrat?

V takšnem in podobnih primerih se avtorji povežejo in svoje pravice uveljavljajo preko KOLEKTIVNIH AVTORSKIH ORGANIZACIJ.

Pogoj za kolektivno uveljavljanje pravic avtorjev je, da se avtorji določene vrste avtorskih del (glasbenih, likovnih ...) interesno povežejo in na državni ravni ustanovijo (monopolno) kolektivno organizacijo, z ustreznim strokovnim aparatom. Takšna organizacija, ki jo nadzoruje in na njeno delo (so)vpliva država, sprejme splošno tarifo honorarjev za razno obliko izkoriščanja avtorskih del iz njenega repertoarja ter določi pravila o delitvi zbranih sredstev med avtorje. V svetu ima kolektivno uveljavljanje pravic, zlasti na glasbenih delih, že dolgo tradicijo in deluje tudi na mednarodni ravni. Pri nas je včasih za to vrsto del obstajala organizacija s kratico SOKOJ, danes pa imamo na tem področju združenje SAZAS (Združenje skladateljev, avtorjev in založnikov za varstvo avtorskih pravic Slovenije).

Kolektivno uveljavljanje avtorskih pravic obsega:

1. prenos neizključnih pravic za uporabo avtorskih del,
2. pobiranje in izterjavo avtorskih honorarjev in nadomestil od uporabe avtorskih del,
3. delitev zbranih avtorskih honorarjev in nadomestil med avtorje,
4. uveljavljanje varstva avtorskih pravic pred sodišči in drugimi organi.

Kolektivno uveljavljanje avtorskih pravic je dopustno samo glede že objavljenih avtorskih del in v naslednjih primerih:

1. javna priobčitev neodrskih glasbenih del in pisanih del s področja književnosti (male pravice),
2. odplačna odsvojitve izvirnikov likovnih del (sledna pravica);
3. javno posojanje izvirnikov ali primerkov avtorskih del, razen računalniških programov in baz podatkov,
4. reproduciranje avtorskih del za privatno ali drugo lastno uporabo,
5. kabelska retransmisija avtorskih del, razen pri lastnih oddajanjih RTV organizacij, ne glede na to, ali gre za njihove lastne pravice ali so bile pravice prenesene na njih od drugih imetnikov pravic,
6. reproduciranje glasbenih in književnih del na fonograme in videograme (mehanične pravice),
7. dajanje v najem fonogramov in videogramov,
8. reproduciranje avtorskih del v čitankah in učbenikih za pouk,
9. ponatis aktualnih člankov v dnevnem in periodičnem tisku,
10. reproduciranje likovnih del, fotografij, načrtov in skic v dnevnem in periodičnem tisku,
11. ponatis odlomkov ali krajših pisanih del s področja leposlovja v dnevnem in periodičnem tisku,
12. reproduciranje in javna priobčitev del v okviru propagandnih sporočil, ki trajajo do 60 sekund,
13. reproduciranje del na splošno dostopnih krajih z namenom doseganja gospodarske koristi.

Pravice iz 1. do 5. točke se lahko uveljavljajo samo kolektivno.

2. SODNO VARSTVO

Ob kršitvi izključnih pravic iz tega zakona lahko upravičenec zahteva:

1. da se kršilcu prepovedo priprave za kršitve, samo kršenje in bodoče kršitve (prepovedna ali opustitvena tožba),
2. da kršilec odstrani stanje, ki je nastalo s kršitvijo (odstranitvena tožba),
3. da se uničijo ali predrugačijo protipravni primerki in embalaža dela, izvedbe ali drugih predmetov varstva po tem zakonu,
4. da se uničijo ali predrugačijo matrice, negativni, plošče, kalupi ali druga sredstva, s katerimi je bila storjena kršitev,
5. da se uničijo ali predrugačijo naprave, ki so edino ali pretežno namenjene za kršitev pravic po tem zakonu in so v lasti kršilca,
6. da se sodba objavi na stroške kršilca v medijih v obsegu in na način, ki ga določi sodišče.

Te določbe ne veljajo za arhitekturne objekte, razen če je uničenje ali predrugačenje objekta glede na okoliščine primera opravičljivo.

Civilna kazen

Če je bila materialna avtorska pravica ali druga pravica avtorja iz tega zakona kršena namerno ali iz hude malomarnosti, lahko upravičenec zahteva plačilo dogovorjenega ali običajnega honorarja ali nadomestila za tovrstno uporabo, povečanega do 200 %, ne glede na to, ali je zaradi kršitve pretrpel kakšno premoženjsko škodo ali ne.

Denarno zadoščenje za nepremoženjsko škodo

Neodvisno od povračila premoženjske škode, pa tudi če premoženjske škode ni, lahko sodišče prisodi avtorju ali izvajalcu pravično denarno odškodnino za pretrpljene duševne bolečine zaradi kršitve njegovih moralnih pravic, če spozna, da okoliščine primera, zlasti pa stopnja bolečin in njihovo trajanje, to opravičujejo.

AVTORSKO PRAVO – LITERATURA, VIRI, DOKUMENTI*

1. VIRI POZITIVNEGA AVTORSKEGA PRAVA

1.1. Slovenska zakonodaja

- 60. člen Ustave Republike Slovenije
- Zakon o avtorski in sorodnih pravicah, Uradni list RS, št. 21/95, Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP-A) - RS 9-531/2001
- Kazenski zakonik Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 63/94, 70/94
- Zakon o pogojih za opravljanje reproduktivne video in avdio dejavnosti, Uradni list RS, št. 42/94, 50/94, 1/95
- Zakon o varstvu konkurence, Uradni list RS, št. 18/93
- Zakon o sodiščih, Uradni list RS, št. 19/94, 45/95

1.2. Večstranski sporazumi, ki zavezujejo Republiko Slovenijo

- Bernska konvencija za varstvo književnih in umetniških del (1971) (Bernska konvencija, BK), Uradni list SFRJ, št. 14/75, 4/86 mednarodne pogodbe, Uradni list RS, št. 24/92
- Svetovna konvencija o avtorski pravici (1971) (Univerzalna konvencija, UK), Uradni list SFRJ, št. 54/73, mednarodne pogodbe, Uradni list RS, št. 15/92, mednarodne pogodbe
- Konvencija o razdelitvi signalov za prenos programa po satelitu (1974) (Bruseljska satelitska konvencija), Uradni list SFRJ, št. 13/77, mednarodne pogodbe, Uradni list RS, št. 15/92, mednarodne pogodbe
- Sporazum o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine, vključno s trgovino s ponarejenim blagom (1994, TRIPS), Aneks 1C k Marakeškemu sporazumu o ustanovitvi WTO, Uradni list RS, št. 10/95, mednarodne pogodbe
- Konvencija za varstvo izvajalcev, proizvajalcev fonogramov in radiodifuznih organizacij (1961) (Rimska konvencija, RK)
- Konvencija za varstvo proizvajalcev fonogramov pred nedovoljenim presnemavanjem njihovih fonogramov (1971) (Fonogramska konvencija)

1.3. Bilateralni sporazumi, ki zavezujejo Slovenijo

- Slovenija – Italija: o režimu varstva avtorskih pravic, Uradni list FLRJ, št. 12/56, dodatek, Uradni list RS, št. 11/92, mednarodne pogodbe
- Slovenija – Nemčija: o določenih pravicah, Uradni list FLRJ, št. 3/56, dodatek, Uradni list RS, št. 20/93, mednarodne pogodbe
- Slovenija – Svet Evrope: Statut, Uradni list RS, št. 6/93, mednarodne pogodbe
- Slovenija – EGS: Kooperacijski sporazum, Uradni list RS, št. 14/93, mednarodne pogodbe

- Slovenija – EFTA: Sporazum o prosti trgovini, Uradni list RS, št. 38/95
- Slovenija – CEFTA: Sporazum o prosti trgovini, Uradni list RS, št 76/95, 4/96

2. AVTORSKI ZAKONI

ZAP/1978	Zakon o avtorski pravici z dne 30.3.1978, Uradni list SFRJ, št.19/78, p. 34/78, 24/86, p. 75/88, 21/90; Uradni list RS, št. 63/94, p. 70/94 (člen 395/2 KZ RS)
ZASP	Zakon o avtorski in sorodnih pravicah, Uradni list RS, št. 21/95, Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP-A) - RS 9-531/2001 (spremembe in dopolnitve)

TUJI ZAKONI:

NEMŠKI	Law on Copyright and Neighbouring Rights of September 9, 1965, as last amended by the Law of July 24, 1996, Industrial Property and Copyright - March 1997, (Copyright and Neighbouring Rights Laws and Treaties)
FRANCOSKI	Code de la propriété intellectuelle, Journal Officiel, Édition décembre 1992
ANGLEŠKI	Copyright, Designs and Patents Act 1988, vsebina povzeta v: Cornish: Intellectual Property: patents, copyright, trade marks and allied rights, Sweet & Maxwell, 2nd edition, 1996, str. 353 in Freitas: The United Kingdom new copyright law, RIDA 43, januar 1990
ŠVICARSKI	Federal Law on Copyright and Neighbouring Rights of October 9, 1992, as amended by the Law of December 16, 1994, Industrial Property and Copyright - January 1996 (Copyright and Neighbouring Rights Laws and Treaties)
ITALIJANSKI	vsebina povzeta v Fabiani: Nouvelles d'Italie, RIDA 112, april 1982
AMERIŠKI	United States Code, Title 17- Copyrights, Industrial Property and Copyright - October 1996 (Copyright and Neighbouring Rights Laws and Treaties)

KONVENCIJE:

DIREKTIVA SVETA EGS	Direktiva Sveta EGS 93/98 z dne 29. 10. 1993 o uskladitvi trajanja varstva avtorske pravice in določenih sorodnih pravic, OJ No.L 290 p.9, 1993/11/24
BERNSKA KONVENCIJA	Bernska konvencija za varstvo književnih in umetniških del, Uradni list SFRJ, Mednarodne pogodbe, št. 14/75, 4/86
SPORAZUM WIPO	WIPO Copyright Treaty, The New Copyright Treaties (EIPR, Volume 19, Issue 4, April 1997, str. 171-178)
UNIVERZALNA KONVENCIJA	Svetovna (univerzalna) konvencija o avtorski pravici z dne 24.07.1971, Uradni list RS, Mednarodne pogodbe, št. 9/92

3. LITERATURA

SAJOVIC BOGOMIR: O avtorski pravici, Univerza Edvarda Kardelja, Pravna Fakulteta, študijski pripomoček, 1982

SAJOVIC BOGOMIR: Osnove avtorske pravice (Pravnik 1993, 1-3)

TRAMPUŽ MIHA: Avtorska in sorodne pravice (Pravna praksa 1994, 11-str.9)

TRAMPUŽ MIHA: Avtorsko pravo v praksi, Gospodarski Vestnik, Ljubljana 1991

TRAMPUŽ MIHA, OMAN BRANKO, ZUPANČIČ ANDREJ: Zakon o avtorski in sorodnih pravicah s komentarjem, Gospodarski Vestnik, Ljubljana 1997

PERRITT HENRY H., jr.: Law and The Information Superhighway, Wiley Law Publications, Business practical library, 1996

ALTES, DOMMERING, HUGENHOLTZ, KABEL: Information Law Towards the 21st Century, Kluwer, 1992

CORNISH WILLIAM RODOLPH: Intellectual property: patents, copyright, trade marks and allied rights, 3rd edition, Sweet & maxwell, 1996

SPAIĆ VOJISLAV: Teorija avtorskog prava i avtorsko pravo SFRJ, Djela, knjiga XXXV, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 20, Sarajevo 1969

ŠTEMPIHAR JURIJ: Avtorsko pravo, Gospodarski Vestnik, 1960

*** VEČ O VIRIH IN LITERATURI: dr. Miha Trampuž, Novosti v slovenskem avtorske prava in varstvo avtorske pravice, (Kaj je dobro vedeti o avtorski pravici), GV 1996, str. 31 in Urša Chitrakar, Avtorsko pravo in fotografija, diplomska naloga na Pravni fakulteti, Ljubljana 1998**